

Identitatea între fragmentare și reconstrucție. *Grădina de sticlă* de Tatiana Țibuleac

Alina GHIȚU (CAZAC)

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, România
alina_ghitu@yahoo.com

Abstract: This article aims to analyze how a character's identity can be either fragmented, or reconstructed, depending on their relationship with the others. Starting from the definition of identity as being closely linked to alterity, we will examine how interpersonal relationships shape the individual's inner structure, significantly contributing to the construction of their identity. Focusing on the ambiguous identity of the character Lastocika, from the novel *The Glass Garden* by Tatiana Țibuleac, this study explores the female character's ongoing struggle for self-definition. She attempts to assert her identity, while assuming the status of a stranger within both her adoptive family and the russian community of Chișinău, where she is forced to abandon her native language, in the favor of one in which she cannot find herself. Thus, Lastocika is caught between two worlds, without truly belonging to either.

Keywords: *identity, alterity, family, language, stranger.*

Una dintre cele mai puternice voci ale literaturii contemporane din România și Republica Moldova, Tatiana Țibuleac a scris două romane care se remarcă prin narativizarea traumelor și prin stilul profund confesiv. Atât în *Vara în care mama a avut ochii verzi* (2017), cât și în *Grădina de sticlă* (2018), autoarea explorează diverse forme ale identității, în contexte sociale diferite, marcate de destrămarea legăturilor familiale, dezrădăcinare etnică și individuală, traumă, suferință sau pierdere. În ambele romane, tema familiei este analizată printr-o scriitură viscerală care sondează adânc interiorul personajelor în încercarea acestora de regăsire a sensului și apartenenței într-o lume în permanentă schimbare, afectată atât de contextul istoric, cât și de evenimentele nefaste ale existenței umane.

Căutarea obsesivă a identității este cu atât mai evidentă în romanul *Grădina de sticlă*, cu cât această temă surprinde destinul unei fete din Republica Moldova, adoptată în perioada post-sovietică de o rusoaică din Chișinău, o femeie rea și lipsită de compasiune. Tamara Pavlovna, mama adoptivă a Lastocikăi, o obligă pe aceasta să învețe limba rusă și să se adapteze într-un mediu socio-cultural complet diferit față de cel natal, fapt care generează tensiuni identitare majore legate de limbă, apartenență, individualitate și (re)construcția sinelui. Romanul propune, astfel, o introspecție asupra modului în care identitatea este modelată de traumă și de

relațiile umane, punând accentul pe disfuncționalitatea familiei, ceea ce face ca devenirea fizică și psihică a personajelor să fie mediată de memorie și uitare. Vândută Tamarei Pavlovna de către directoarea orfelinatului în care a crescut până la șapte ani, Lastocika, protagonista romanului, își construiește o lume proprie, o grădină de sticlă recompusă din sticlele de diverse culori pe care mama adoptivă o obliga să le adune, să le spele și să le vândă și din cioburile propriei identități. Victimă a unui viol și a abuzurilor sexuale de pe vremea când trăia la orfelinat, Lastocika spune la începutul romanului că s-a născut la șapte ani, vârsta adopției, și se autodefineste în funcție de viața pe care Tamara Pavlovna i-o oferă în comunitatea de ruși din Chișinău.

Studiul de față își propune să urmărească interacțiunea directă dintre identitate și alteritate și felul în care devine posibilă o (re)construcție identitară a unui sine fragmentat tocmai din cauza relațiilor deficitare cu familia, oamenii și societatea. Astfel, identitatea este tot mai greu de definit, întrucât vorbim despre un concept fluid și complex care poate lua o multitudine de forme, în funcție de contextul individual, familial, social, istoric. Presupunând, în permanență, o pendulare între apropiere și distanțare, asemănare și diferențiere, identitatea este, în sine, un proces, o căutare și o nevoie a ființei umane. În consecință, Francis Fukuyama afirmă că „identitatea provine, în primul rând, din distincția dintre sinele lăuntric și lumea exterioară, cu reguli sociale și norme care nu cunosc adevărata valoare sau demnitatea sinelui.” (Fukuyama 2022: 26). Identificăm, din acest punct de vedere, o discrepanță majoră între interior și exterior. Totuși, în pofida acestei separări, realitatea exterioară modelează semnificativ devenirea identitară lăuntrică. Cu atât mai mult, în literatură, contextul social în care trăiesc personajele determină acțiuni ale acestora, acutizând, ca în cazul Lastocikăi, traumele și lipsurile din copilărie, precum absența părinților. Desigur, după cum spune Fukuyama, „adevăratul sine lăuntric are valoare intrinsecă și societatea greșește și poate fi nedreaptă în evaluarea acestuia.” (Fukuyama 2022: 26). Nu puține sunt cazurile în care societatea etichetează indivizii după anumite cutume sau reguli interne de funcționare, mai ales când vorbim despre lumi aflate în tranziție, precum mediul social post-sovietic surprins de Tatiana Țibuleac în romanul *Grădina de sticlă*. Fetița moldoveancă trebuie să își anuleze rădăcinile, să își reprime moștenirea etnică, altfel fiind respinsă de lumea Tamarei Pavlovna. Lastocika se chinuie ani de zile să învețe la perfecție limba rusă pentru a primi validarea mamei adoptive, dar, în ciuda acestor eforturi și a rezultatelor foarte bune la învățătură, fata nu se integrează niciodată pe deplin în comunitate, întrucât societatea nu îi recunoaște tocmai acele valori care o individualizează. Revenind, totuși, la interacțiunea dintre individ și mediul social, prin prisma relațiilor interumane, Lastocika este profund transformată de lumea în care trăiește și, în plus, în identitatea ei se reflectă, nu atât de mult valoarea ei interioară, cât impactul puternic al mamei adoptive și al comunității rusești în care a crescut. Deși la maturitate se căsătorește, devine medic și se mută în România, Lastocika nu se poate desprinde de mama adoptivă. Își numește fetița Tamara, printr-un act simbolic de a-și asuma destinul marcat de suferință.

În continuarea acestei încercări de a înțelege identitatea drept relația dintre individ și societate, observăm că este aproape imposibil să definim

identitatea, altfel decât în raport cu alteritatea. Relația „Eu-Celălalt” este intercon condiționată, presupunând nu doar o oglindire, ci și o transformare perpetuă. Relațiile interumane constituie baza formării societăților, întrucât identitatea înseamnă, în principiu, și o căutare a unității și a identificării cu ceilalți. Roger Scruton afirmă că „noțiunea de individualitate absolută se naște în mod spontan din cele mai elementare relații interpersonale.” (Scruton 2023: 144), insistând asupra faptului că identitatea nu e o realitate interioară izolată, ci un cumul de experiențe mediate de interacțiunea cu ceilalți. Tot Scruton consideră că, deși identitatea este personală, întrucât omul se identifică, în primul rând, cu divinitatea în care crede, ea are și o latură colectivă semnificativă. Din acest punct de vedere, autorul crede că în formarea unei identități proprii bine individualizate este fundamentală asumarea responsabilității în relațiile cu ceilalți. În egală măsură, Scruton analizează cum identitatea se naște din experiențele individuale, mai ales din cele legate direct de familie, comunitate religioasă și socială: „încin să consider că nu există un răspuns la întrebarea: ce mă face să fiu individul care sunt, care să nu fie o afirmație banală a identității.” (Scruton 2023: 144). În cazul romanului *Grădina de sticlă*, întrucât valorifică tema familiei disfuncționale, experiențele traumatice prin care trece Lastocika îi fragmentează acesteia identitatea, până în punctul în care ajunge să se desconsidere, nevăzând în propria persoană nimic bun: „Cum să obțină o cârpă ca mine ceva atât de prețios ca o viață nouă? Nu mă puteam liniști, întrebarea aceasta mă fărâmița.” (Țibuleac 2024: 49). Pentru protagonistă, nimic nu poate fi mai rău decât să crești, orfan fiind, într-un orfelinat, de aceea acceptă tratamentul inuman al Tamarei Pavlovna. Cu toate că noua viață mult așteptată de fată înseamnă fragmentarea ei identitară (Lastocika trebuie nu doar să vorbească limba rusă, ci și să își urască originea, pentru a fi pe placul mamei adoptive), protagonista o acceptă și face eforturi considerabile pentru a-și reconstrui sinele traumatizat. Totuși, urmărită de o identitate ambiguă ajunge, în cele din urmă, alcoolică, cedând experiențelor negative pe care le-a trăit pe parcursul vieții.

Revenind la rolul pe care îl joacă în definirea identitară relațiile familiale disfuncționale, Marius Miheț remarcă faptul că identitatea Lastocikăi rămâne incertă până la finalul romanului. Abandonată de părinții care au fugit în România, cumpărată de la orfelinatul în care a fost abuzată de o mamă vitregă care, apoi, o exploatează, protagonista își dorește, totuși, să o mulțumească pe aceasta. Învăță limba rusă și devine medic, așa cum își dorea Tamara Pavlovna. Dar destinul ei nu e nici pe departe al unei femei împlinite și puternice. Naște o fetiță care suferă de o afecțiune gravă și rară, boala oaselor de sticlă; se desparte de soțul ei; rămâne singură și se refugiază în băutură. După cum afirmă Miheț, „indiferent de cât de mult o urăște pe această mamă surogat care o exploatează, după ce evadează, naratoarea – care rămâne doar cu porecla ei rusească (Lastocika – Rândunica) – nu devine persoana puternică pe care ar vrea să ne facă să credem că este la trei decenii după evenimente.”(t.n.)¹ (Miheț 2022:

¹ ”Regardless, however much she hates this stand-in mother who exploits her, after escaping, the narrator – who is only left with her Russian nickname (Lastocika – Swallow) – does not emerge the powerful person she would like us to believe she is three decades after the events.”

108). Astfel, observăm că, deși posibilă, reconstrucția sinelui nu e tot timpul una în totalitate pozitivă și completă. Acesta este cazul tuturor personajelor din cele două romane ale Tatiane Țibuleac. La început, atât Aleksy (protagonistul din *Vara în care mama a avut ochii verzi*), cât și Lastocika sunt în pragul unei deconstrucții totale, cu identitatea, dacă nu anulată, cel puțin extrem de fragmentată. Aleksy vrea să nu mai existe și îi urăște pe toți cei din jurul lui, iar Lastocika ar vrea o altă viață. Totuși, în procesul ulterior de reconstruire a relațiilor cu ceilalți și cu sinele, deși pare că reușesc, personajele nu își salvează, cu adevărat, identitatea, iar acest lucru se datorează relațiilor defectuoase cu propriile familii, pe care le poartă după ele toată viața.

Foarte interesantă este și o altă perspectivă a lui Marius Miheț care scrie despre romanul *Grădina de sticlă* că este, în mod deosebit, un roman despre femei: „O întreagă galerie de personaje care exprimă multietnicitatea și manifestările atât de paradoxale ale feminității. Pentru că romanul este, înainte de toate, unul al feminității. Ele, femeile, marchează adevăratul personaj, unul colectiv.” (t.n.)² (Miheț 2022: 106-107). Figura paternă lipsește cu desăvârșire în *Grădina de sticlă*, iar toate relațiile importante ale Lastocikăi sunt cu alte femei, alteritatea feminină fiind una din temele centrale ale textului. Totuși, romanul Tatiane Țibuleac problematizează, prin cazul Lastocikăi, tocmai această căutare a identității de către un personaj care își recompune viața din fragmente, pentru a se autodefini, în condițiile în care accentul nu cade pe lipsa tatălui sau a părinților, ci pe relațiile personajului cu celelalte figuri feminine prin care încearcă să se autodefinească. Desigur, autoarea insistă asupra relațiilor cu mama adoptivă care influențează, în mod semnificativ, nu doar toate relațiile protagonistei cu celelalte femei din viața ei, ci și relația cu sine însăși. Lastocika întruchipează, din acest punct de vedere, tipologia *străineii*, teoretizată de Julia Kristeva, în lucrarea *Străini pentru noi înșine* (1988). În viziunea acesteia, conceptul de *străin* nu se referă doar la alteritatea exterioară, ci și la cea interioară. Kristeva afirmă că „în mod paradoxal, străinul trăiește în noi: el este latura ascunsă a identității noastre.” (t.n.)³ (Kristeva 2024: 1). Din această perspectivă, confruntarea cu alteritatea devine un proces afectiv esențial în constituirea identității, pentru că presupune, pe de o parte, întâlnirea cu celălalt și, pe de altă parte, întâlnirea ființei umane cu sine însăși. Pentru Kristeva, *străinătatea* este un proces continuu de negociere cu alteritatea, fie ea exterioară sau interioară, prin care *străinul* dobândește o identitate proprie: „Străinul își regăsește forța în distanța care îl separă de ceilalți, la fel cum îl înstrăinează de sine însuși.” (t.n.)⁴ (Kristeva 2024: 6). Această negociere implică, evident, diferențierea față de ceilalți, dar, în egală măsură, și căutarea modalităților prin care se te poți disocia de alteritate, regăsindu-te în tine însuși prin acele particularități specifice care te definesc și îți validează o identitate

² „An entire gallery of characters expressing multi-ethnicity and the oh so paradoxical manifestations of femininity. Because the novel is, first and foremost, one of femininity. They, the women, mark the real character, a collective one.”

³ „Strangely, the foreigner lives within us: he is the hidden face of our identity.”

⁴ „The foreigner feels strengthened by the distance that detaches him from the others as it does from himself.”

proprie. Lastocika este, pe de o parte, o moldoveancă străină în comunitatea rusească din Chișinău, dar este și străină față de sine, prin pierderea limbii materne, a familiei biologice și a propriilor origini. Astfel, protagonistul din *Grădina de sticlă* face tot posibilul să învețe limba rusă, pentru a se identifica și a fi validată de comunitate, dar acesta nu este doar un act de supraviețuire, ci și un proces de reconstrucție a sinelui.

În ceea ce privește această poziționare sub influența limbajului, a memoriei și a alterității, fragmentarea identitară a personajului determină o ambiguitate a acestuia. Lastocika este un personaj hibrid, într-o permanentă confruntare cu alteritatea din sine, care se luptă cu deșrădăcinarea, fiind prinsă între două lumi: lumea pierdută a originilor ei și lumea care o adoptă, dar nu o integrează pe deplin. Puntea dintre aceste două lumi se realizează prin limbaj, întrucât învățarea limbii ruse reprezintă pentru Lastocika alienarea față de sine, necesară dobândirii unei noi identități. În această logică, identitatea Lastocikăi este o grădină fragilă de sticlă în care fata încearcă să se înrădăcească, renunțând la întoarcerea „acasă”, în lumea din care provine, și acceptând reconstrucția sinelui din fragmente. Această identitate între fragmentare și reconstrucție este surprinsă foarte bine de Julia Kristeva care descrie drama exilatului lingvistic, silit să renunțe la limba originară. A nu vorbi limba maternă înseamnă, pentru Kristeva, „a trăi cu rezonanțele și rațiunile desprinse din memoria adâncă a corpului și din trecutul dulce-amar al copilăriei.” (t.n.)⁵ (Kristeva 2024: 14). Limba română nu dispare complet, ci supraviețuiește ca o prezență paralizată și tăcută în interiorul personajului. Ea rămâne ca un organ inert care accentuează dislocarea identitară a protagonistei. În schimb, limba rusă marchează o identitate nouă, confirmând, în egală măsură, statutul de *străin* al personajului. Reconstrucția identității Lastocikăi nu vine prin alegerea uneia dintre cele două limbi, ci prin acceptarea hibridității și a înstrăinării.

Reîntorcându-ne la definiția pe care o dădea Roger Scruton identității, considerând fundamentale relațiile interumane în construirea acesteia, observăm în romanul Tatiane Țibuleac că limbajul completează relația dintre Lastocika și mama adoptivă. O altă expresie a *străinului*, profilul orfanului cumpărat de o mamă lipsită de afecțiune accentuează tensiunea identitară pe baza căreia este construit textul. Fiind străină în casa Tamarei Pavlovna, identitatea Lastocikăi se reconstruiește prin relația ei cu mama adoptivă, întrucât aceasta nu îi oferă afecțiune, ci, mai degrabă, îi impune fetei asemănarea cu ea. Negând trecutul, originea și limba fetei, mama adoptivă simbolizează un alt model identitar conturat pe reprimarea *străinului interior* al Lastocikăi. Deși are un caracter traumatic, relația cu Tamara Pavlovna asigură nu doar supraviețuirea fetei, ci și devenirea ei ulterioară. Lastocika învață exemplar la școală, ajunge să cunoască perfect limba rusă, e harnică și devine medic, împlinind toate cerințele impuse. Astfel, relația cu Tamara Pavlovna este spațiul simbolic în care identitatea Lastocikăi e fracturată și ciobită, dar care asigură procesul de transformare și autodefinire a acesteia.

⁵ "Living with resonances and reasoning that are cut off from the body's nocturnal memory, from the bittersweet slumber of childhood."

Concluzii

Conceput ca o rememorare narativă retrospectivă, romanul Tatianeii Țibuleac se construiește pe tema recuperării sinelui prin asumarea fragmentării identitare. Analizând identitatea ca temă centrală, se observă cum, între pierdere și regăsire, între ruptură și reconstrucție, personajul principal, Lastocika, interiorizează tensiunea identitară a celor două vieți pe care le-a trăit, fiind străină în fiecare dintre ele. Tamara Pavlovna, mama adoptivă a protagonistei, reprezintă, în același timp, un factor al fragmentării identitare a Lastocikăi, dar și un mobil al reconstrucției sinelui acesteia.

Continuând ideea Juliei Kristeva a „străinului care locuiește în noi”, remarcăm că identitatea, un concept fluid și complex, nu e tot timpul rezultatul unor acumulări. Ca în cazul Lastocikăi, ea poate fi reprezentată și de discontinuitate și fragmentare. Bazată pe experiență și pe relații interpersonale, identitatea înseamnă, deseori, ruptură, dislocare și reconstrucție a sinelui. În *Grădina de sticlă*, Lastocika experimentează o înstrăinare dublă: în lumea și limba celuilalt și în propria tăcere interioară, exiluri care accentuează fărâmițarea eului personajului. Totuși, în final, personajul, deși cu o identitate hibridă și ambiguă, rămâne viu.

BIBLIOGRAFIE

- Fukuyama 2022: Francis Fukuyama, *Identitate. Nevoia de demnitate și politica resentimentului*, traducere din engleză de Irina Manea, București, Editura Humanitas.
- Kristeva 2024: Julia Kristeva, *Strangers to ourselves*, translated by Leon S. Roudiez, New York, Columbia University Press.
- Miheț 2022: Marius Miheț, "Family and Memory in Contemporary Fiction", in *Families and Memories - Convergences, Distances and Space*, Vol. I, Univerzita Komenského v Bratislave, pp. 87-111.
- Scruton 2023: Roger Scruton, *Sufletul lumii*, traducere din engleză de Andreea Eșanu, București, Editura Humanitas.
- Țibuleac 2024: Tatiana Țibuleac, *Grădina de sticlă*, București, Editura Cartier popular, Ediția a VI-a.